

DOI 10.15407/sociology2020.02.090
УДК 316(477)(092)

АЛЛА ЛОБАНОВА,

доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету (50086, м. Кривий Ріг, проспект Гагаріна, 54)

ALLA LOBANOVA,

Doctor of Sociology, Professor at Department of Sociology and Economics, Kryvyi Rih State Pedagogical University (50086, Kryvyi Rih, 54 Gagarina Ave.)

lobanova-as@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3852-2675>

СЕРГІЙ ПЕТРУХІН,

аспірант кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету (50086, м. Кривий Ріг, проспект Гагаріна, 54)

SERHIY PETRUKHIN,

Postgraduate student at the Department of Sociology and Economics of Kryvyi Rih State Pedagogical University (50086, Kryvyi Rih, 54 Gagarina Ave.)

boss.serzh88@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1783-0030>

Соціологічні ідеї Микити Шаповала: історична репрезентація

Вступ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що нині, коли Україна переживає складні часи свого національного розвитку і захисту своєї незалежності, актуалізується потреба у зверненні до наукової спадщини тих українських вчених, праці яких тривалий час вважалися ворожими щодо радянської ідеологічної доктрини, оскільки в них висвітлювалися думки щодо побудови незалежної й самостійної України.

Яскравою постаттю серед українських вчених першої половини ХХ століття є Микита Юхимович Шаповал (1882–1932) — один із фундаторів української соціології, чия наукова діяльність відіграла важливу роль не тільки в історії української соціології, а й у формуванні наукової концепції

Цитування: Резнік, О. (2020). Лобанова, А., Петрухін С. (2020). Соціологічні ідеї Микити Шаповала: історична репрезентація. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 90–101.

становлення незалежної України, а відтак у примноженні інтелектуальної спадщини українського народу.

Однак наукові досягнення М. Шаповала у зв'язку з перебуванням його в еміграції і з огляду на історичні обставини, що склалися в Україні у першій половині минулого століття, спершу були недосяжними для українського суспільства, а згодом — мало дослідженими. Тому зараз *актуалізується наукова проблема* відтворення соціологічної спадщини М. Шаповала для збагачення українського і світового суспільствознавства.

Аналіз історико-соціологічних джерел свідчить, що філософсько-соціологічна спадщина М. Шаповала впродовж тривалого часу перебувала на периферії історико-соціологічних досліджень. Згадаймо принаймні кількох дослідників, які приділяли увагу науковим ідеям М. Шаповала, серед них: І. Бичук, Л. Кондратик, І. Пасько, С. Привалова, О. Юренко та ін. [Бичук, 2015; Кондратик, 2005; Пасько, 2007; Привалова, 2011; Юренко, 2001; 2003]. Однак у своїх працях вони акцентували увагу на окремих наукових розвідках М. Шаповала, залишаючи поза увагою його бачення сутності наукового знання й теоретичних обґрунтувань таких базових категорій суспільних наук, як особистість, суспільство та держава.

Тому *метою цієї розвідки є* (1) історична репрезентація соціологічних ідей Микити Шаповала стосовно ролі наукового знання, класифікації наук і місця соціології серед них, а також базових соціологічних категорій та (2) окреслення перспективних напрямів дослідження його соціологічної спадщини.

Микита Шаповал у пошуках соціологічної парадигми

Майже півстоліття після смерті Микити Шаповала його наукова спадщина лишалася недослідженою і майже не відомою для широкого загалу науковців. Лише наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття як вітчизняні, так і закордонні вчені зацікавилися спадщиною М. Шаповала, аналізуючи соціологічні аспекти його наукових праць.

Коло суспільних проблем, що їх М. Шаповал намагався зрозуміти в соціологічному ракурсі того історичного періоду, доволі широке — від особистості, суспільства, релігії, культури, інтелігенції, сутності наукового знання, класифікації наук до формулювання принципів незалежної суверенної України, побудова якої, в принципі, була його найголовнішою життєвою мрією.

Так, на початку ХХІ століття вийшла друком стаття О. Юренка “Микита Шаповал: світоглядні основи соціологічної теорії” [Юренко, 2001], в основу якої було покладено архівні документи та неопубліковані раніше праці М. Шаповала. У своїй публікації О. Юренко висвітлює головні особливості й теоретико-методологічні складові соціологічної теорії М. Шаповала, серед яких найпомітнішими є: діалектико-матеріалістичні принципи, крізь призму яких розглядалися різні питання на кшталт походження “свідомості” та “динаміки явища”; атомістичний принцип щодо пізнання світу й суспільства, зокрема його структури, реалізовуваний через аналітичний підхід у контексті розкладання його на складові частини; принципи об’єк-

тивізму та об'єктивації при оцінюванні традиційних поглядів тогочасної української інтелігенції з національного питання; підтримка плюралістичного підходу до розуміння причин суспільного розвитку; орієнтація на ідеї “логічного позитивізму”, насамперед концепції єдності методів природних і суспільних наук [Юренко, 2001: с. 146–148, 154–155].

І. Пасько та його попередник О. Юренко дотримувалися спільної думки, що М. Шаповал упродовж свого короткого життя, як і М. Драгоманов, стояв на позиціях філософського позитивізму [Пасько, 2007: с. 5–7]. А на ранньому етапі свого життя, як стверджували С. Привалова, В. Романенко і В. Терещенко, він дотримувався ніцшеанських принципів, які втілилися в ідеалі внутрішньої свободи, принципах незалежності та становлення сильної особистості у мистецькому й суспільному житті [Терещенко, 2007: с. 126; Романенко, 2007: с. 78; Привалова, 2011: с. 7].

Тож не випадковим було його захоплення революційними ідеями, згодом вступ до лав партії українських соціалістів-революціонерів, “програма якої найбільше відповідала його поглядам, що формувалися під впливом О. Макаренка, творчості Т. Шевченка, соціологічних праць Г. Спенсера і революційної літератури” [Чумаченко, 2015: с. 30].

Чи не найбільше вплинули на М. Шаповала погляди О. Макаренка, його однодумця по партійних поглядах, щодо “підняття поваги до українства та української мови” [Чумаченко, 2015: с. 28], що власне відповідали реаліям минулого століття і залишаються актуальними в сьогоденні. Під цим впливом бачення М. Шаповала змінюється, і для нього відкривається новий світ ідей, що занурюють його у вир революційної боротьби [Мандрик, 1929: с. 10].

Не менш важливу роль у формуванні світогляду М. Шаповала відіграло знайомство із творчістю української письменниці О. Кобилянської, завдяки чому він обирає із соціалізму ту теорію, яка “поставила на перше місце гідність людини, а вже потім продуктивні сили суспільства”. На той момент М. Шаповал бачить людину в центрі світобудови як таку, що є вищою за все, що її оточує. При цьому він живе “музикою національного відродження (розгортання свідомості) і мріями про соціальну революцію, що визволить Україну — підніме з дна на сонце Атлантиду” [Шаповал, 1927а: с. 84–85].

Проте активна позиція М. Шаповала на тлі революційних подій початку ХХ століття не лишилася поза увагою влади. І 1906 року М. Шаповала було заарештовано за антимонархічну діяльність та відправлено до Варшавської цитаделі, де, перебуваючи у повній самотності та очікуючи смертного вироку, він почав інакше дивитися на цінність людського існування [Мандрик, 1929: с. 12]. Після звільнення у 1907-му М. Шаповал стає активним учасником, а згодом і редактором радикального суспільно-політичного мистецького руху “хатянство”, сформованого навколо літературно-критичного журналу “Українська Хата” [Пасько, 2007: с. 6], і пропагує на його сторінках ідеї модерністської творчості, основними складниками якої вважає, за твердженням С. Привалової, “індивідуалізм, принципи національності та патріотизму, нову естетику, що ґрунтується на концепції надлюдини Ф. Ніцше” [Привалова, 2011: с. 7]. Також публікації часопису присвячувалися філо-

софським питанням “сутності краси” чи “фантазії й дійсності”, “геніальним одиницям” та ін. [Новиченко, 1943: с. 2].

Центральною настановою для М. Шаповала стає пошук “творчої і працездатної, правдивої, чесної людини”, здатної опанувати нові прогресивні знання, що мало стати рушійною силою творчості, зокрема в мистецтві. Тут простежується і раніше сформована під впливом ідей О. Кобилянської позиція М. Шаповала: в українському суспільстві треба творити той ідеал і ту силу, які спрямовані на формування “гідної людини”. У своїй настанові він робить наголос на тому, що треба, першою чергою, залишатися людиною, а далі треба ставати на захист такої людини, яка буде спроможна змінювати світ на краще [Білецький, 1932: с. 3–4].

Отже, на думку М. Шаповала, існування сильних особистостей в мистецтві мало би сприяти відродженню української держави. Проте наявність їх у суспільстві, як відомо з історії, не завжди сприяла побудові сильної держави. Ось таким на цьому етапі свого життя постає М. Шаповал: з одного боку — соціаліст, який пропагував як філософську категорію ідею гідності чи ідею соціальної революції, а з іншого боку — прихильник ніцшеанських ідей, що дістало відображення в його художньо-критичній творчості.

Подальший перебіг подій означений активною участю М. Шаповала у революційній діяльності, що припадала на 1917 рік. Проте суперечливе бачення майбутнього українського народу та подальше просування більшовиків територією України зрештою змусили М. Шаповала у 1919-му покинути рідну домівку та виїхати до Відня, а вже потім до Чехо-Словаччини [Білецький, 1932: с. 4].

Саме у Відні починається його наукова діяльність, пов’язана перш за все з Українським Соціологічним інститутом М. Грушевського. У цей час він публікує кілька статей, однією з яких окреслює власний світоглядний напрям, що сформувався під впливом соціалістичного світогляду М. Драгоманова. Основним ідеалом цього життєвого періоду соціолога стали погляди на “майбутнє і свідомість суцього” [Білецький, 1932: с. 4–5]. Також у 1924 році він відкриває у Празі Український інститут громадознавства (Український соціологічний інститут), навколо якого об’єдналися прихильники соціальних наук [Юренко, 1996: с. 898].

Як свідчить Л. Білецький, на цьому етапі життя М. Шаповала можна уналежнити до американської соціологічної школи. Своїми учителями в цій царині він вважав М. Драгоманова, П. Лаврова, Т. Масарика, Е. Халупного, А. Жвагу, а також біхевіористів та рефлексологів. М. Шаповал стає на ґрунт критичного реалізму в соціології, на підставі якого прагнув переглянути всі наявні системи наук та визначити місце соціології серед них [Білецький, 1932: с. 6].

Перебуваючи в еміграції, М. Шаповал у своїх дослідженнях розглядає, з одного боку, проблеми нації, становлення української держави, природи суспільства, а з іншого — принципи класифікації наук. І за цей короткий період свого життя (з 1889-го до 1932-го) М. Шаповал спромігся, мірою можливості, окреслити їх у своїх дослідженнях, які на сьогодні за офіційними даними становлять понад 350 публікацій [Козак, 1998: с. 128]. І хоча вчений не залишив по собі суто філософських творів, завдяки вивченню його

соціологічного доробку можна певною мірою реконструювати філософські засади соціологічної теорії М. Шаповала. Великої уваги в цьому плані заслугує перший підручник вітчизняної соціології “Загальна соціологія” (див.: [Шаповал, 1996]) та його монографія “Система суспільних наук і соціографія (народознавство)” [Шаповал, 1932].

Соціологія та її предметне поле у науковій концепції Микити Шаповала

У своїй монографії “Система суспільних наук і соціографія (народознавство)”, перебуваючи на позиціях “критичного реалізму”, М. Шаповал прагне переосмислити систему класифікації наук та знайти місце серед них соціології [Білецький, 1932: с. 6].

Послугуючись дослідженнями таких західноєвропейських мислителів, як англійський професор логіки та філософії В. Джевонс, чеський соціолог, філософ і перший президент Чехо-Словаччини Т. Масарик, німецький філософ, фундатор феноменології Е. Гусерль та ін., Шаповал виводить власне судження про те, що являє собою справжня наука: “Наука є однією із форм людської діяльності. Власне пізнавальної діяльності, що впорядковує явища і допомагає людині легше зрозуміти реальну дійсність. По суті ця діяльність зводиться до систематично-класифікаційних операцій, якими ми впорядковуємо безмежне число фактів за якимось принципом у систему, зводимо до кількох категорій, які нам дають змогу одним поглядом охоплювати весь “хаос” досліджуваних явищ” [Шаповал, 1932: с. 12].

Будучи прихильником ідей В. Джевонса, М. Шаповал наголошував, що власне класифікація наук є дещо більше, ніж певна система або початок, вона є вищою формою людського пізнання, своєрідною “душею” науки: “Наука починається тоді, ... коли робить впорядкування предметів не за однією якоюсь прикметою, а за кількома...” [Шаповал, 1932: с. 12–14].

Утворити систему, на думку М. Шаповала, означає, перш за все, “розмістити предмети / впорядкувати за якимсь принципом, що об’єднує предмети, споріднені подібностями, або розділити за різницями в формах, властивостях, функціях чи відносинах в інших предметів. І де в такому порядку науково-критичний розум відкриває глибший зв’язок між речами, якусь постійність, повторення, закономірності, формула такого зв’язку вже стає теорією, а це якраз і є наукою”. Головною метою науки, за М. Шаповалом, є загально-причинний зв’язок, який має привести нас до виявлення закономірностей певного явища [Шаповал, 1932: с. 14–15].

Однак на цьому вся суть проблем не закінчується, позаяк статичне бачення світу, як зазначає М. Шаповал, є просто умовністю, оскільки світ не стоїть на місці, він постійно перебуває в русі. І це є важливим фактом для нашого пізнання, адже ми маємо сприйняти його, насамперед, з динамічного погляду. Для цього, власне, існує наука, бо лише завдяки їй це можливо зробити. Тільки вона може розглянути “народ” в русі, а коли б цього не було, то суспільство являло би собою “лише механічну суму одиниць” і не більше [Шаповал, 1932: с. 16].

Також у щойно цитованому дослідженні М. Шаповал розглядає наявні на той час системи класифікації наук Платона, Аристотеля, О. Конта, Г. Спенсера, Дж. Міля, Т. Масарика, Е. Халупного та ін.

У результаті наукових досліджень він дійшов таких висновків:

по-перше, якоїсь постійної, а тим паче вічної системи класифікацій не може існувати, тому що світ розвивається, а з ним розвивається наукове знання, що, своєю чергою, спричиняється до виникнення нових сфер дослідження [Шаповал, 1932: с. 33];

по-друге, через постійний розвиток всі наявні класифікації не можна сприймати як абсолютну догму;

по-третє, наука поки не може претендувати на універсальність та логічну завершеність в якості моністичної системи, адже існує ще багато не з'ясованих причинно-наслідкових зв'язків у різних явищах;

по-четверте, “гіпотеза єдності знання пов'язана з гіпотезою єдності світобудови”, й людина посідає лише незначне місце в цьому світі та підкоряється ще не відкритим законам світової механіки або діалектики;

по-п'яте, умовність ця дуже складна, вона залежить від багатьох чинників, що визначають саму сутність наукового пізнання [Шаповал, 1932: с. 33–34].

У перебігу такого аналізу М. Шаповал приходять до створення власної схеми класифікацій наук, у якій чільне місце посідає соціологія. Цю схему можна звести до п'яти основних груп:

- 1) космологія — наука про всесвіт (математика, фізика, хімія, астрономія, арифметика, механіка, алгебра, “вищий рахунок”);
- 2) геологія — наука про землю: морфологія (геодезія, ортологія), геофізика (мінералогія, гідрологія, кліматологія, океанографія), біогеографія (фітогеографія, зоогеографія, антропогеографія);
- 3) біологія — наука про живі організми (фітологія, зоологія, антропологія та ін.);
- 4) соціологія — наука про “взаємочинності організмів”: фіто-соціологія, зоо-соціологія, гомо-соціологія (соціальна аналітика, соціальні процеси, соціальні витвори);
- 5) філософія — наука про пізнання і світогляд (логіка, гносеологія, етика, ноетика) [Шаповал, 1932: с. 35–36].

Отже, М. Шаповал прагнув окреслити наявність соціології на початку ХХ століття та її важливість при вивченні суспільних відносин.

Проблеми наукового пізнання він розглядав й у таких працях: “Михайло Драгоманов, як ідеолог нової України” [Шаповал, 1934] та “Засади української визвольної програми” [Шаповал, 1927b]. У першій публікації М. Шаповал розглядає сутність “позитивного знання”, за допомоги якого можна пізнати певне явище лише тоді, коли ми сприймаємо його через наші “органи та рецептори” і перевіряємо “їх критично — методами формальної логіки, експериментом, спробою, перевіркою через інших людей, установленням причинових зв'язків” [Шаповал, 1934: с. 2].

У другому дослідженні соціолог задається питанням: хто насправді думає науково і що передбачає цей процес? Як зазначає автор, думати науково, першою чергою, означає вміти бачити у кожному явищі його причину та наслідки, а також зв'язок між ними [Шаповал, 1927b: с. 8].

М. Шаповал розрізняє два шляхи пізнання, що є характерними для кожного суспільства на певному етапі його розвитку. До них можна віднести суто *селянсько-робітниче мислення*, якому не підвладне наукове пізнання, та *міщанське*, яке і є центром наукової думки. Автор ставить собі питання: якими шляхами людина пізнає щось нове? І на нього М. Шаповал дає відповідь: людина може щось пізнати лише двома шляхами — або з практики, коли сама щось робить своїми руками, або зі школи і книжок, тобто з науки. І лише за таких двох шляхів формується людська свідомість [Шаповал, 1927b: с. 8–14].

Вчений зазначає, що будь-які здобутки людського знання рано чи пізно переходять зі світу ідей у реальність, вони дістають відображення в предметах, в обробленій матерії. Але до того моменту ця думка перебуває у стані абстракції, й доки ми її не запишемо або не реалізуємо у певному предметі, доти вона не відіграватиме ніякої ролі власне в суспільстві.

Саме знання, як наголошує М. Шаповал, здобувають із вивчення матерії та її властивостей, а потім воно втілюється в речах людського світу. І коли ми виявляємо ці приховані ідеї у своєму мисленні, вони починають матеріалізовуватися. Таким шляхом ми об'єктивуємо (уявнюємо) думку в зовнішньому світі та переносимо її на якийсь певний об'єкт (предмет): “Всі ці будинки, залізниці, ліхтарі, машини, друкарні, газети, книжки, школи, пам'ятники, мости, башти і т.д. — це ніщо інше, як наукові теорії і формули, втілені в матерію. Культурною роботою є організація матерії відповідно людським потребам” [Шаповал, 1927b: с. 35–36].

Усі ці уявлення дістали відображення при осмисленні соціології як науки у першому вітчизняному підручнику М. Шаповала “Загальна соціологія”, де й було висвітлено його соціологічну теорію, головною рисою якої, за свідченням М. Захарченка, є її практична спрямованість при розв'язанні будь-яких соціальних проблем у суспільстві [Захарченко, 1996: с. 366].

У “Загальній соціології” М. Шаповал прагне осмислити загальнонаукову проблему становлення і соціології як науки, і суспільства, розглядаючи цю науку як особливу категорію історичного процесу. Соціологія в його трактуванні є наукою про суспільство, що розглядає, з одного боку, “людську поведінку”, а з іншого — “суспільні взаємовідносини”. Суспільство постає як “сукупність людей, що зв'язані взаємовідносинами”, або, інакше, як “система взаємочинності між людьми” [Шаповал, 1996: с. 19, 23]. Утім, як зауважує автор, ці визначення є, хоч і короткими, але не простими. Для більш детального вивчення головних особливостей суспільства він пропонує в дусі матеріалізму розкласти його на частини, аж до первинних елементів. Завдяки цьому, на його думку, можна краще зрозуміти механізм функціонування суспільства, попередньо поглянувши на креслення суспільної організації — на ті елементи, що об'єднують соціальні групи в єдине ціле. Але це неможливо зробити, якщо досліджувати суспільство лише поверхнево, не заглиблюючись у саму його суть. І навіть тоді, коли суспільство розкладено до первинних елементів, все одно, як стверджує М. Шаповал, лишається незнаною певна частка інфор-

мації, що не дає змоги дослідникові одержати повну картину функціональності суспільної будови [Шаповал, 1996: с. 23].

Тож за яких умов ця картина буде повною? Як зауважує вчений, це можливо лише за умови складання всіх елементів у єдине ціле, що дає шанс побачити справжні відношення та взаємозалежності між ними. Такі методи пізнання певного явища, як аналіз і синтез, є характерними для будь-якої науки; ними послуговується й Шаповал. У перебігу своїх досліджень він констатує існування двох наук: соціальної статистики (учення про форму суспільної організації) та соціальної динаміки (наука про функції суспільства); завдяки поєднанню їх і можна отримати достеменно знання про суспільство [Шаповал, 1996: с. 24].

Висновки

Дослідження соціологічної спадщини одного з фундаторів української соціології Микити Шаповала засвідчило наявність великого пласту невідомої для широкого загалу інформації, необхідної для розуміння тих історичних проблем, які існували на шляху становлення української соціологічної думки та української державності.

Пройшовши складний життєвий шлях: від усвідомлення і сприйняття революційних ідей до формування ідей наукових, М. Шаповал поставив собі за мету обґрунтувати сутність наукового пізнання, створити свою класифікацію наук, визначити місце в ній соціології, окреслити її предметне поле, обґрунтувати соціологічну концепцію особистості, суспільства й держави. Характерними рисами його соціологічної теорії є діалектично-матеріалістична спрямованість, критичний реалізм та логічний позитивізм.

Звісно, не всі соціологічні ідеї М. Шаповала його сучасники сприймали позитивно, деякі спростовували, критикували, але варто віддати належне вченому — він намагався дійти до самої суті суспільних явищ і процесів, верифікуючи свої ідеї емпіричними методами. Він піддавав критиці моністичні ідеї Ф. Енгельса, К. Маркса та їхніх послідовників, котрі, на його думку, не спромоглися повною мірою розкрити механізми формування та функціонування суспільства. За соціологічною та філософською позицією М. Шаповала можна віднести до послідовників М. Драгоманова, П. Лаврова, Т. Масарика, Е. Халупного та ін. Актуальна за змістом й оригінальна за історичною репрезентацією соціологічна спадщина Микити Шаповала потребує подальшого і поглибленого вивчення і дослідження.

Джерела

Білецький, Л. (1932). М. Шаповал і його літературна та наукова діяльність. *Трудова Україна: центральний орган української партії соціалістів революціонерів*, 3/4, 3–6.

Бичук, І. (2015). Українська національна ідея у поглядах Микити Шаповала. *Грані*, 3, 72–78.

Козак, О. В. (1998). Багатопартійність та проблеми розбудови Української держави: історіографічний аналіз творів Микити Шаповала. В: *Проблеми історії та методології історичної науки. Харківський історіографічний збірник* (вип. 3, сс. 128–139). Харків: Бізнес Інформ.

Кондратик, Л. Й. (2005). *Філософсько-соціологічний аналіз релігієзнавчої спадщини діячів українського національного відродження початку ХХ століття*: автореф. дис. ... д-ра філос. наук. Київ: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

Мандрик, М. (1927–1929). З життя Микити Шаповала. В: *Вільна спілка: неперіодичний орган української партії соціалістів-революціонерів* (ч. 3, сс. 8–12). Прага.

Новиченко, М. (1943). Поезія О. Олеса. З нагоди 40-літнього ювілею літературної творчості. В: *Наші Дні* (ч. 12, с. 2). Львів.

Пасько, І. (2007). Микита Шаповал — філософія і соціологія. В: *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка* (т. 19, сс. 5–7). Донецьк: Східний видавничий дім.

Привалова, С. Ф. (2011). *Журнали “Українська хата” (Київ, 1909–1914) та “Нова Україна” (Прага, 1922–1928) як головні репрезентанти ідейного наповнення та особливостей публіцистики Микити Шаповала*: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Одержано з: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis

Романенко, В. (2007). Журналістські здобутки Микити Шаповала. В: *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка* (т. 19, сс. 77–79). Донецьк: Східний видавничий дім.

Захарченко, М. В., Бурлачук, В. Ф., Молчанов, М. О. та ін. (1996). *Соціологічна думка України: навч. посіб.* Київ: Заповіт.

Терещенко, В. (2007). Микита Шаповал — видатний просвітителі і педагог. В: *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка* (т. 19, сс. 122–128). Донецьк: Східний видавничий дім.

Чумаченко, О. А. (2015). Становлення соціалістичних поглядів Микити Шаповала (ранній період). *Історичні студії суспільного прогресу*, 3, 27–31.

Шаповал, М. (1932). *Система суспільних наук і соціографія (народознавство)*. Прага: Державна друкарня у Празі.

Шаповал, М. (1996). *Загальна соціологія* / За ред. О. П. Юренка. Київ: Український центр духовної культури.

Шаповал, М. (1927а). Знайомство з Ольгою Кобилянською. В: *Нова Україна: безпартійний двотижневик культурного та економічного життя* (ч. 10–11, сс. 83–92). Прага.

Шаповал, М. (1927б). *Засади української визвольної програми*. Прага: Вільна Спілка.

Шаповал, М. (1934). *Михайло Драгоманов, як ідеолог нової України*. Прага: Вільна Спілка.

Юренко, О. (2001). Микита Шаповал: світоглядні засади соціологічної теорії. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 145–155.

Юренко, О. (1996). Шаповал Микита Юхимович (18.06.1882 – 26.02.1932 рр.). В: *Мала енциклопедія етнодержавства* (сс. 898–899). Київ: Довіра, Генеза.

Одержано 02.02.2020

References

Biletskyi, L. (1932). M. Shapoval and his literary and scientific activities. [In Ukrainian] *Trudova Ukraina: Central organ of the Ukrainian Party of Socialist Revolutionaries*, 3/4, 3–6. [= Білецький 1932]

Bychuk, I. (2015). Ukrainian national idea in the views of Mykyta Shapoval. [In Ukrainian] *Grani*, 3, 72–78. [= Бичук 2015]

Chumachenko, O. A. (2015). Formation of Mykyta Shapoval's socialist views (early period). [In Ukrainian] *Historical Studies of Social Progress*, 3, 27–31. [= Чумаченко 2015]

Kozak, O. V. (1998). A multi-party system and problems of the development of the Ukrainian state: a historiographic analysis of Mykyta Shapoval's works. [In Ukrainian] In: *Problems of history and methodology of historical science. Kharkiv historiographical collection* (iss. 3, pp. 128–139). Kharkiv: Business In.form [= Козак 1998]

Kondratyuk, L. Y. (2005). *Philosophical and sociological analysis of the religious heritage of the Ukrainian national revival of the early XX century: author's abstract for the degree of doctorate in philosophy*. [In Ukrainian] Kyiv: H.S. Skovoroda Institute of philosophy. NAS of Ukraine. [= Кондратик 2005]

Mandryk, M. (1927–1929). From the life of Mykyta Shapoval. [In Ukrainian] In: *Vil'na spilka: a non-periodic organ of the Ukrainian Party of Socialist Revolutionaries* (part 3, pp. 8–12). Prague. [= Мандрик 1927–1929]

Novychenko, M. (1943). Poetry by O. Oles'. On the occasion of the 40th anniversary of literary creativity. [In Ukrainian] In: *Nashi dni* (part 12, p. 2). Lviv. [= Новиченко 1943]

Pasko, I. (2007). Mykyta Shapoval – philosophy and sociology. In: *Donetsk Bulletin of the T. Shevchenko Academic Society* (vol. 19, pp. 5–7). [In Ukrainian] Donetsk: Eastern Publishing House. [= Пасько 2007]

Pryvalova, S. F. (2011). *The magazines “Ukrainska Khata” (Kyiv, 1909–1914) and “Nova Ukraina” (Prague, 1922–1928) as the main representatives of the ideological content and features of publicistic writing of Mykyta Shapoval: author's abstract for the degree of the candidate of sciences in social communications*. [In Ukrainian] Kyiv: T. Shevchenko Kyiv National University. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis [= Привалова 2011]

Romanenko, V. (2007). Journalistic achievements of Mykyta Shapoval. [In Ukrainian] In: *Donetsk Bulletin of T. Shevchenko Academic Society* (vol. 19, pp. 77–79). Donetsk: Eastern Publishing House. [= Романенко 2007]

Shapoval, M. (1932). *System of social sciences and sociography (Ethnic studies)*. [In Ukrainian] Prague: State printing house in Prague. [= Шаповал 1932]

Shapoval, M. (1996). *General sociology* / Ed. by O. P. Yurenko. [In Ukrainian] Kyiv: Ukrainian center of spiritual culture. [= Шаповал 1996]

Shapoval, M. (1927a). Acquaintance with Olha Kobylanska. [In Ukrainian] In: *New Ukraine: a non-partisan fortnightly of cultural and economic life* (part 10–11, pp. 83–92). Prague. [= Шаповал 1927a]

Shapoval, M. (1927b). Fundamentals of the Ukrainian liberation program. [In Ukrainian] Prague: Vil'na spilka. [= Шаповал 1927b]

Shapoval, M. (1934). *Mykhailo Drahomanov as the ideologist of the new Ukraine*. [In Ukrainian] Prague: Vil'na spilka. [= Шаповал 1934]

Tereshchenko, V. (2007). Mykyta Shapoval, an outstanding enlightener and teacher. [In Ukrainian] In: *Donetsk Bulletin of the T. Shevchenko Academic society* (vol. 19, pp. 122–128). Donetsk: Eastern Publishing House. [= Терещенко 2007]

Yurenko, A. (2001). Mykyta Shapoval: ideological foundations of Sociological theory. [In Ukrainian] *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 145–155. [= Юренко 2001]

Yurenko, O. (1996). Mykyta Yukhymovych Shapoval (18.06.1882 – 26.02.1932). [In Ukrainian] In: *Small encyclopedia of ethnic statehood* (pp. 898–899). Kyiv: Dovira, Geneva. [= Юренко 1996]

Zakharchenko, M.V., Burlachuk, V.F., Molchanov, M.O. et al. (1996). *A sociological thought of Ukraine: textbook*. [In Ukrainian] Kyiv: Zarpovit. [= Захарченко 1996]

Received 02.02.2020

АЛЛА ЛОБАНОВА, СЕРГІЙ ПЕТРУХІН

Соціологічні ідеї Микити Шаповала: історична репрезентація

Упродовж останніх років українські вчені дедалі частіше звертаються до переосмислення нашої історії, зокрема до здобутків тих науковців, які так чи інакше вплинули на розвиток вітчизняної та світової науки. Однак у зв'язку з радянською ідеологічною доктриною досягнення цих науковців довгий час перебувають поза увагою української спільноти. Одним

із яскравих прикладів є спадщина Микити Шаповала, яка донині залишається недостатньо дослідженою, але за умов сьогодення потребує поглибленого вивчення. Адже питання національного розвитку України є актуальним і в наш час, тому звернення до ідей тих науковців, котрі говорили про національне державотворення, залишається важливою складовою передумов обрання правильної моделі розбудови країни.

Головною метою статті є подання історичної репрезентації соціологічних ідей Микити Шаповала щодо ролі наукового знання, класифікації наук і місця соціології серед них, базових соціологічних категорій (особистості, суспільства, держави). Також у статті окреслено перспективні напрями дослідження соціологічної спадщини Шаповала.

У статті проаналізовано ідеї М. Шаповала щодо класифікації наук, місця в ній соціології та її предметного поля, окреслено основні наукові підходи, які він запропонував для пояснення суспільних явищ і процесів.

Ключові слова: Микита Шаповал, соціологічна спадщина, особистість, соціологія, класифікація наук, суспільство, державність

АЛЛА ЛОБАНОВА, СЕРГЕЙ ПЕТРУХИН

Социологические идеи Никиты Шаповала: историческая репрезентация

В последние годы украинские учёные все чаще обращаются к переосмыслению нашей истории, в частности к наследию тех учёных, которые так или иначе повлияли на развитие отечественной и мировой науки. Однако в связи с советской идеологической доктриной достижения этих учёных долгое время оставались без внимания украинского общества. Одним из ярких примеров является наследие Никиты Ефимовича Шаповала, которое и сейчас мало исследовано, но в современных условиях требует углублённого изучения. Ведь вопрос национального развития Украины является актуальным и в наше время, поэтому возвращение научных идей тех учёных, которые говорили о создании национального государства, остаётся важной составляющей принципов выбора правильной модели развития страны.

Главной целью статьи является представление исторической репрезентации социологических идей Никиты Шаповала о роли научного знания, классификации наук и месте социологии среди них, базовых социологических категориях (личности, общества, государства). Также в статье определяются перспективные направления исследования социологического наследия Шаповала.

Анализ идей Н. Шаповала касательно классификации наук, места в ней социологии и её предметного поля позволяет обозначить основные научные подходы, которые он предлагал для объяснения общественных явлений и процессов.

Ключевые слова: Никита Шаповал, социологическое наследие, личность, социология, классификация наук, общество, государственность

ALLA LOBANOVA, SERHII PETRUKHIN

Sociological ideas of Mykyta Shapoval: historical representation

In recent years, Ukrainian scholars have increasingly turned to rethink our history. From oblivion emerge long-forgotten names, those of scientists who in one way or another have influenced the development of national and world science. However, due to the Soviet doctrine, the achievements of these scientists had long been out of the Ukrainian community's attention. One of the striking examples is the legacy of Mykyta Shapoval, which is still poorly researched, but in the conditions of today, it requires an in-depth study. After all, the issue of Ukraine's revival is relevant today, so the

return of scientific ideas, of those scientists who spoke about national state formation, remains an important component in choosing the right model of nation-building.

The main purpose of the article is to outline the historical representation of the sociological ideas of Nikita Shapoval regarding the role of scientific knowledge, the classification of sciences and the place of sociology among them, basic sociological categories (personality, society, state), as well as to outline perspective directions of the study of its sociological heritage.

Based on the materials worked out by M. Shapoval, it was found out that at the initial stage of his creative and public-political activity he was a supporter of Nietzschean While in emigration during 1919–1932, M. Shapoval laid a solid foundation for sociological research in Prague, wherein 1924 he opened the Ukrainian Institute of Social Studies (Ukrainian Sociological Institute). Here he publishes the first textbook of national sociology “General Sociology”, as well as the monograph “System of Social Sciences and Sociography (Ethnology)”. The authors analyze M. Shapoval’s ideas regarding the classification of sciences, the place of sociology in it and its subject field. They also identify the main scientific approaches that he proposed to explain social phenomena and processes.

Key words: *Mykyta Shapoval, sociological heritage, personality, sociology, classification of sciences, society, statehood*